

ΤΟ «ΕΓΚΛΗΜΑ» ΤΗΣ ΑΛΗΤΕΙΑΣ (408 ΠΚ)*

Σκέψεις γύρω από την εφαρμογή των κριτηρίων της απευκληματοποίησης σε ένα πρόβλημα της αντεγκληματικής μας πολιτικής. (Σημειώνεται ότι το ά. 408 ΠΚ περί αλητείας καταργήθηκε τελικά με το ά. 1 § 12β του ν. 2207/1994).

Κάτω από τον εντυπωσιακό τίτλο «Πλήρωσε με "δίωξη" την ανεργία του» αναγράφηκε (2.11.1985) στον αθηναϊκό ημερήσιο Τύπο η ακόλουθη είδηση: «Ποινική δίωξη για "αλητεία" άσκησε χθες ο Εισαγγελέας Ποινικής Αγωγής κατά του Π. Δ. Γ., 40 ετών, που συνελήφθη στον περίβολο του Γενικού Κρατικού Νοσοκομείου να περιφέρεται άσκοπα, να ζητάει από τους συγγενείς ασθενών διάφορα μικροποσά και να κοιμάται στα παγκάκια (...). Ο ίδιος ο Γ. απολογούμενος ισχυρίστηκε: "Μέχρι το '81 δούλευα σαν λογιστής. Από τότε δεν έβρισκα δουλειά και με ζούσε η μάνα μου. Πριν τρεις μέρες όμως η μητέρα μου μπήκε στο Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο γιατί υποφέρει από τη χολή της. Εγώ κοιμόμουν στην αυλή για να 'μαι κοντά της. Στο μεταξύ περιμένω και τον αδελφό μου που είναι γιατρός να έρθει να τη δει". Στη συνέχεια ο κατηγορούμενος παραπέμφθηκε στο Αυτόφωρο Μονομελές Πλημμελειοδικείο, όπου η δίκη του αναβλήθηκε για τη Δευτέρα (4.11.1985)».

Η είδηση φέρνει στο προσκήνιο μια ποινική διάταξη η οποία, παρά την αρκετά συχνή εφαρμογή της στην πράξη (48 κατάδικοι κρατούμενοι στις ελληνικές φυλακές για αλητεία και ε-

* Πρώτη δημοσίευση: περ. Δελτίο Εγκληματολογικής Ενημέρωσης, 1: 1986, τχ 2, 3 - 8. Από τη νεότερη βιβλιογραφία βλ. Γ. Μπέκα, Το άρθρο 408 ΠΚ - Η ποινικοποίηση μιας στάσης ζωής, Επιστημονική Επετηρίδα του περ. «Αρμενόπουλος», 12 (1991), σελ. 53-78.

παιτεία μέσα στο 1982)¹, δεν έχει τύχει έως τώρα της απαραίτητης προσοχής στην ποινική θεωρία.

Πρόκειται, βέβαια, για τη διάταξη του ά. 408 ΠΚ, που απαγορεύει και τιμωρεί ως πλημμέλημα (άρα ως «έγκλημα» κατά την έννοια των ά. 18 και 14 Π.Κ.) τη λεγόμενη «αλητεία». «Όποιος», ορίζει η διάταξη αυτή στη μεταγλωττισμένη της μορφή, «στερείται τα μέσα συντήρησης από φυγοπονία ή εξαιτίας ροπής του προς την άτακτη ζωή και περιπλανιέται στη χώρα ή περιφέρεται συνεχώς σε κάποιον τόπο χωρίς να έχει μόνιμο κατάλυμα τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι τριών μηνών». Παράλληλα, σε άλλες διατάξεις προβλέπεται ότι εκτός από την ποινή αυτή της φυλάκισης, το δικαστήριο έχει τη δυνατότητα ή, διαφορετικά (εφ' όσον συντρέχει υποτροπή), την υποχρέωση να διατάξει και την παραπομπή του καταδικαζόμενου σε επανορθωτικό κατ'άστημα εργασίας για διάστημα ενός μέχρι πέντε (5) ετών (άρθρα 410 και 72 Π.Κ., των οποίων η εφαρμογή στη δικαστηριακή πρακτική υπήρξε πάντως –τα τελευταία χρόνια– περιορισμένη).

Εύλογα γεννιέται το ερώτημα γύρω από την ορθότητα και τη σκοπιμότητα μιας τέτοιας ρύθμισης.

Ίσως η απάντηση μπορεί ν' αναζητηθεί σε κάποια αντίληψη για προφύλαξη από το έγκλημα και για προληπτική κοινωνική άμυνα από επικίνδυνα, κακοποιά στοιχεία. Ήδη στις διατάξεις του γαλλικού Ποινικού Κώδικα 1810 (που καταργήθηκε το 1992), ενυπάρχει η ιδέα πως ένας άνθρωπος χωρίς δικά του μέσα συντήρησης, χωρίς τακτική εργασία, και χωρίς μόνιμο κατάλυμα βρίσκεται έτσι σ' ένα προκαταρκτικό στάδιο εγκληματικό-

1. Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Στατιστική της Δικαιοσύνης έτους 1982, Αθήναι 1984, πιν. Γ: 1, σελ. 114. Επίσης, όπως προκύπτει από την ίδια αυτή πηγή, υπήρξαν κατά το 1982 296 άτομα για τα οποία βεβαιώθηκε από τα αρμόδια διωκτικά όργανα ότι «διέπραξαν» τα αδικήματα της αλητείας και επαιτείας, και 103 άτομα που καταδικάστηκαν από ποινικό δικαστήριο για τα αδικήματα αυτά (Ε.Σ.Υ.Ε., αυτόθι, πίνακες Β: 3 και Β: 18, σελ. 55 και 105· οι αντίστοιχοι αριθμοί για το 1973 ήσαν περίπου διπλάσιοι: 547 «διαπράξαντες» τα αδικήματα και 250 «καταδικασθέντες» γι' αυτά: Ε.Σ.Υ.Ε., Στατιστική της Δικαιοσύνης έτους 1973, Αθήναι 1975, πιν. 3 και 4α Στατιστικής Αδικημάτων, σελ. 52 και 56).

τητας² και πρέπει «γί' αυτό και μόνο το γεγονός» (pour ce seul fait, κατά τη διατύπωση του προϊσχύσαντος ά. 271 γαλλΠΚ) να τιμωρείται. Ακόμη και όταν ορισμένες μεταγενέστερες νομοθεσίες, υπό την επίδραση διδασκαλιών της ιταλικής θετικής σχολής, έθεσαν ως περαιτέρω στοιχείο του αδικήματος της αλητείας το «φρονηματικό στοιχείο»³ της φυγοπονίας, ώστε ν' αντιδιαστείλουν έτσι και να εξαιρέσουν από την εφαρμογή του νόμου τις περιπτώσεις της ανικανότητας προς εργασία και της ανεργίας⁴, και πάλι το σκεπτικό για την αντιμετώπιση των «αλη-

2. Κατά τη διατύπωση των A. Chauveau/F. Hélie/J.-S.-G. Nypels, *Théorie du Code pénal*, τ. 1, Bruxelles: Bruylant - Christophe, 1863², αριθμ. 2254, σελ. 676, «η αλητεία είναι λιγότερο ένα εγκληματικό γεγονός καθ' εαυτό και περισσότερο ένας τρόπος ζωής τον οποίο ο νόμος θέλησε να καταστείλει εξαιτίας των κινδύνων του. Αυτό που θέλησε ο νόμος ν' αντιμετωπίσει είναι μία ορισμένη θέση, κάποιες κακές τάσεις και επικίνδυνες συνήθειες (...). Η αλητεία είναι, λοιπόν, μάλλον μια προπαρασκευαστική πράξη παρά ένα συντελεσμένο αδίκημα...». Με ανάλογο πνεύμα και αμβωνικό ύφος η Αιτιολογική Έκθεση ελλΣχΠΚ 1938 υπογραμμίζει ότι «η επαιτεία και η αλητεία, όπως και η πορνεία, αποτελούν το καταλληλότερο έδαφος βλαστήσεως του εγκλήματος, εις το οποίον οδηγεί μετά καταπληκτικής ευκολίας ο άτακτος βίος, ή φυγοπονία και η φιλοχρηματία(;), εξ αφορμής των οποίων κατέστησαν τα άτομα ταύτα επαίται και αλήται...» (βλ. I. Ζαχαρόπουλου, *Ελληνικός Ποινικός Κώδιξ*, Αθήναι 1950, σελ. 483).

3. Έτσι N. Ανδρουλάκης, *Ποινικόν Δίκαιον*, Γεν. Μέρος (Πανεπιστημιακές Παραδόσεις), Αθήναι: Α.Ν. Σάικουλας, 1970-1978, σελ. 326-327.

4. Η διάκριση αυτή είχε επιστημανθεί πάντως ως προς τους επαίτες ήδη από την εποχή του Ιουστινιανού: Στον Κώδικά του προβλέπεται ότι μέτρα θα επιβάλλονται μόνο σε όσους είναι οικνηροί και δεν πάσχουν από κάποια ασθένεια (que inertibus et absque ulla debilitate miserandis necessitas inferatur...: Codex XI, XXVI (XXV) στην έκδοση Βερολίνου 1906 υπό P. Krueger), ενώ και η Νεαρά LXXX, V, που ενσωματώθηκε επίσης στα «Βασιλικά» 6. 6. 9., εξαιρεί από οποιοδήποτε αυστηρό μέτρο «τοὺς δὲ γε βεβλαμμένους ἢ βεβλαμμένους τὸ σῶμα ἢ τῆ πολιᾷ βαρεῖς». Εξάλλου και στο δίκαιο του Γαλλικού Ποινικού Κώδικα 1800 γινόταν σχεδόν εξαρχής δεκτό ότι οι σχετικές διατάξεις περί αλητείας σκοπούσαν να πλήξουν μόνον όσους ηθελημένα υιοθετούσαν αυτόν τον τρόπο ζωής και ότι εθέσπιζαν άρα ένα «τεκμήριο ενοχής» που ο ενδιαφερόμενος θα έπρεπε να ανατρέψει, αποδεικνύοντας ότι ο «αλήτικος» τρόπος διαβίωσής του ήταν ανεξάρτητος από τη θέληση του: A. Chauveau/F. Hélie/J.-S.-G. Nypels, *ανωτ.* (σημ. 2), αριθμ. 2264, σελ. 678.

τών» δεν άλλαξε πολύ: Τους θεωρούν και τώρα άτομα επικίνδυνα (συνδέοντας ωστόσο τον κίνδυνο αυτό με κάποια ανωμαλία στην ψυχική τους προσωπικότητα)⁵ και είτε τους παραπέμπουν απλώς σε κατάσταση εργασίας⁶, με τη σκέψη ότι «το δραστικότερο φάρμακον κατά της φυγοπονίας είναι δυνάμει των αντιθέτων (contraria contrariis) η υποχρέωσις προς εργασίαν»⁷, είτε επιπλέον τους τιμωρούν με κάποια βραχυχρόνια ποινή⁸, για τον λόγο ότι «όστις εκ φυγοπονίας αποφεύγει την εκπλήρωσιν του κοινωνικού καθήκοντος προς εργασίαν, ζή παράνομως εις βάρος τρίτων (και) είναι τιμωρητέος»⁹.

Αλλ' η επίκληση νομοθετικών λόγων του είδους αυτού, όσο κι αν φαίνεται δικαιολογημένη στις ποινικές μονογραφίες παλαιότερων εποχών, δεν νομίζω ότι ανταποκρίνεται πλέον στο πνεύμα και τις απαιτήσεις της σύγχρονης εποχής μας. Σύμφωνα, ιδίως, με τις νεότερες συνταγματικές διατάξεις περί κοινωνικών δικαιωμάτων¹⁰ (ά. 21 επ. Συντ.):

(1) η αναγκαστική εργασία με οποιαδήποτε μορφή απαγορεύεται,

5. Πρβλ. Κ. Γ. Γαρδίκας, *Εγκληματολογία*, τ. Γ': Σωφρονιστική, Αθήναι, Αφοί Τζάκα, 1965³, κεφ. Α', σελ. 639 επ.

6. Η παραπομπή σε κατάσταση εργασίας μπορεί να έχει τη μορφή είτε παρεπόμενης ποινής (§ 362 γερμΠΚ 1871), είτε μέτρου ασφαλείας (π.χ. βελγικός νόμος της 27.11.1891 και §§ 378 επ. γερμΣχΠΚ 1925)· πρβλ. αναλυτική την εισήγηση του Ι. Ζαγκαρόλα στην Επιτροπή Αναθεώρησης του ΣχΠΚ(1947), Υπ. Δικαιοσύνης, Πρακτικά Συνεδριάσεως Αναθεωρητικών Επιτροπών του Σχεδίου Ποινικού Κώδικος με επιμέλεια Γ. Καφετζή, τ. 2, Αθήναι, 1963, σελ. 71 επ.

7. Μεν. Ν. Μπακατσούλας, *Οι φυγόπονοι επαίται και αλήται*, Διδ. Διατρ. Αθηνών, Αθήναι, 1944, σελ. 13.

8. Έτσι κατά τη ρύθμιση του ελληνικού ποινικού δικαίου, που οι απαρχές της ανάγονται στους ήδη καταργημένους ν. 1681 και 1682 (1919). (Βλ. το κείμενό τους και τις σχετ. αιτιολογικές εκθέσεις του αρμόδιου υπουργού στον «Κώδικα Θέμιδος», 1919, σελ. 98 επ.).

9. Κ. Γ. Γαρδίκας, *ανωτ.* (σημ.5), σελ. 646.

10. Βλ. ιδίως Γ. Λεβέντη, *Τα κοινωνικά δικαιώματα του πολίτη*, περ. Το Σύνταγμα 2:1976, 121-186: 160 επ. Σχετικός είναι και ο ν. 1532/1985, με τον οποίο κυρώθηκε το Διεθνές Σύμφωνο ΟΗΕ για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα (Νέα Υόρκη, 1966) ιδίως ά. 6, 7, 9, 11 και 12.

(2) η εργασία, γενικά, αποτελεί δικαίωμα του πολίτη και τελεί υπό την προστασία του Κράτους,

(3) η κοινωνική ασφάλιση και η απόκτηση κατοικίας συνιστούν, επίσης, δικαιώματα του πολίτη, και

(4) οι πνευματικά ή σωματικά καθυστερημένοι και όσοι ευρίσκονται κάτω από αντίξοες συνθήκες έχουν δικαίωμα για πρόσθετη κρατική ενίσχυση και προστασία.

Μέσα στο πιο πάνω γενικό περίγραμμα συνταγματικών ρυθμίσεων κινούνται και ορισμένες ειδικότερες σκέψεις - αντιρρήσεις εγκληματολογικής και δογματικής φύσεως γύρω από τη διάταξη του ά. 408 ΠΚ περί αλητείας:

Και πρώτα - πρώτα απορίες ανακύπτουν γύρω από την ίδια τη θέση της διάταξης αυτής μέσα στο σύστημα ενός σύγχρονου ποινικού δικαίου: Η αλητεία δεν είναι πράξη κατά την έννοια περί εγκλήματος του ά. 14 ΠΚ· είναι απλώς μια μορφή διαβίωσης, ένας τρόπος ζωής¹¹. Δεν έχει, επομένως κατ' αρχήν καμιά θέση η ποινικοποίηση αυτού του τρόπου ζωής μέσα σ' ένα δίκαιο φιλελεύθερο και ορθολογικό, προσανατολισμένο όχι στον εγκληματία, αλλά στην αξιόποινη πράξη (Tatstrafrecht) και μάλιστα σε πράξεις που προσβάλλουν συγκεκριμένα έννομα αγαθά ή, έστω, αξίες συστατικές για την ανθρώπινη συμβίωση¹². Γ-

11. Πρβλ. τα όσα σημειώθηκαν ανωτ. (σημ.2) από το έργο των A. Chauveau/F. Hélie/J.-S.-G. Nypels, lo. cit. Επίσης βλ. Στ. Αλεξιάδη, Εγκληματολογία, τ.1, Θεσσαλονίκη: Σάκουλας, 1985², σελ. 252, όπου και παραπομπή στην παλαιότερη συναφή εργασία του ίδιου: «Οι επαίται εις την περιφέρεια του Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης», Θεσσαλονίκη 1966. Ως κύριο γνώρισμα αυτού του τρόπου ζωής ορισμένοι συγγραφείς θεωρούν το γεγονός ότι οι «αλήτες» ζουν έξω από τους αναγνωρισμένους και ελέγξιμους κοινωνικούς θεσμούς, χωρίς καθορισμένη κοινωνική κατάσταση («sans statut défini»: E. Yamarellos/G. Kellens, λήμμα «vagabondage» του λεξικογραφικού τους έργου Le crime et la criminologie, Verviers: Marabout, τ. 2, 1970, σελ. 222-227: 222 επ., σημ. 1 και 4 με παραπομπή σε αντίστοιχες διατυπώσεις του A. Vexliard, La disparition du vagabondage comme fléau social universel, στη Revue de l' Institut de Sociologie (Bruxelles) 1963, 53-79: 54, 70-71).

12. Για τον ακριβή χαρακτηρισμό του ποινικού μας δικαίου σε σχέση με την ταξινόμηση αυτή βλ. ιδίως Γ. -Α. Μαγκάκη, Ποινικό Δίκαιο, Διάγραμμα Γεν. Μέρους, Αθήνα: Παπαζήσης, 1982² (1979¹), §7, σελ. 42 επ' πρβλ. επίσης Ι.

σως, βέβαια, επισημανθεί εδώ ότι επιβάλλεται κάποιο ρήγμα στο «εγκληματοπαγές» αυτό οικοδόμημα του ποινικού μας δικαίου, προκειμένου ν' αντιμετωπισθεί προεγκληματικά (ante delictum) ο κίνδυνος από ορισμένες παρασιτικές μορφές διαβίωσης, όπως π.χ. συμβαίνει με τη διάταξη του άρθρου ά. 350 περί εκμεταλλεύσεως πόρνης¹³. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι μια τέτοια επισημάνση είναι κατά βάση ορθή. Επιφυλάξεις όμως υπάρχουν ως προς το εάν το φαινόμενο της αλητείας έχει πράγματι «επικίνδυνο» και «εγκληματογόνο» χαρακτήρα. Δύσκολα θα μπορούσε δηλ. να διαβλέψει κανείς σοβαρούς κινδύνους προσβολής των κοινωνικών αξιών από άτομα που διανυκτερεύουν σε δημόσιους χώρους ή περιπλανώνται συνεχώς¹⁴. Γι' αυτό άλλωστε και όταν επινοήθηκαν από τον ελβετό Carl Stooss τα καταστήματα εργασίας για άτομα που το έγκλημά τους θα μπορούσε ν' αποδοθεί σε φυγοπονία ή ροπή προς την άτακτη ζωή, θεωρήθηκε ότι σκοπός των καταστημάτων εργασίας θα έπρεπε να είναι πάντως όχι τόσο η εξουδετέρωση των ατόμων αυτών (όπως αντίθετα επιδιωκόταν για τους επικίνδυνους υπότροπους εγκληματίες), όσο κυρίως η πειθάρχησης τους στην ιδέα της εργασίας¹⁵.

Αλλά και αν ακόμη υποτεθεί ότι οι κίνδυνοι από τον τρόπο ζωής των ατόμων αυτών αποδεικνύονταν υπαρκτοί, και πάλι η

Μανωλεδάκη, Ποινικό Δίκαιο, Επιτομή Γεν. Μέρους, Θεσσαλονίκη: Σάικουλας, 1985, σελ. 86, 174 επ.

13. Ι. Μ. Δασκαλόπουλου, Στοιχεία Εγκληματολογίας, τόμος Α', τεύχ.1, Αθήναι, Αφοί Τζάκα, 1972, σελ. 214.

14. Ενδιαφέρον είναι να σημειωθεί εδώ ότι και ο Marc Ancel, βασικός εκπρόσωπος της εν μέρει κρατούσας Σχολής της «Νέας Κοινωνικής Άμυνας», ενώ δεχόταν παλαιότερα - στο έργο του La défense sociale nouvelle, Paris, Cujas, 1966², sel. 270-271- τη δυνατότητα μιας προεγκληματικής (ante delictum) ποινικής μεταχείρισης για ορισμένες περιθωριακές κοινωνικές ομάδες (ανάμεσά τους και οι αλήτες) που θα παρουσίαζαν το στοιχείο της επικίνδυνης κατάστασης, ήδη στην τρίτη έκδοση του έργου του (Paris: Cujas, 1981³, σελ. 235) φαίνεται να εγκαταλείπει πλέον τη θέση αυτή.

15. C. Stooss, Motiven zu dem Vorentwurf eines Schweizerischen Strafgesetzbuchs, Allg. Teil, Basel-Genf 1893, σελ. 54-55, κατά παραπομπή υπό P. Noll, Die Arbeitserziehung, SchwZStr. 8: 1973, 149-167: 150.

τελική απάντηση ως προς την ορθότητα και τη σκοπιμότητα της διάταξης 408 ΠΚ περί αλητείας είναι αμφίβολη. Διότι υπάρχουν άλλες πτυχές του προβλήματος που ισοσταθμίζουν ή και υπεραικοντίζουν τους τυχόν κινδύνους από το φαινόμενο της αλητείας. Κυρίως αναφέρομαι εδώ στους κοινωνικούς κινδύνους που δημιουργούνται από την ίδια την ποινική αντιμετώπιση του φαινομένου της αλητείας. Ερωτάται δηλ. μήπως μια τέτοια αντιμετώπιση αντί να μειώνει, τελικά επαυξάνει την εγκληματικότητα των «αλητών», λόγω του στιγματιστικού¹⁶ αντικοινωνικού χαρακτήρα που προσάπτεται έτσι σε μια αθώα φυγή ανηλίκου¹⁷ ή σε μία απλώς ακοινωνική μορφή διαβίωσης¹⁸. Και αντίστροφα, ερωτάται μήπως άτομα που δεν υφίστανται ποινική δίωξη και φυλακίσεις για τον ιδίομορφο τρόπο ζωής τους ως «αλήτες», που δεν χαρακτηρίζονται («στιγματίζονται») από τα όργανα κοινωνικού και κρατικού ελέγχου ως «εγκληματίες» και που δεν αντιμετωπίζουν οξύ βιοτικό πρόβλημα, διότι η Πολιτεία φροντίζει να εξασφαλίζει σ' αυτά εργασία, στέγη, εκπαίδευση και υγειονομική περίθαλψη, όπως άλλωστε έχει υποχρέωση να κάνει για όλους τους πολίτες της μέσα στο πλαίσιο ενός σύγχρονου Κοινωνικού Κράτους (πρβλ. με αυτό το πνεύμα τον ν. 1545/1985 για το Εθνικό Σύστημα Προστασίας από την Ανεργία), ερωτάται, λοιπόν, μήπως τα άτομα αυτά έχουν τελικά λιγό-

16. Για τη σημασία των στιγματιστικών επιδράσεων στην ανάπτυξη της εγκληματικότητας βλ. ιδίως τις βιβλιογραφικές αναφορές στα έργα των Η. Δασκαλάκη, Α. Θανοπούλου-Σιγάλα, Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Στ. Αλεξιάδη, Α. Μαργαρίτη / Ν. Παρασκευόπουλου, Κ. Δ. Σπινέλλη, Ι. Φαρσεδάκη και Γ. Πανούση, όπως αυτές περιέχονται στην εργασία μου «Οι σύγχρονες προοπτικές της εγκληματολογίας» περ. «Αρμενόπουλος», 1985, 924-928: 924 και σημ.1.

17. Το πόσο επικίνδυνο είναι να εξελιχθεί μια τέτοια φυγή ανηλίκου σε «εγκληματική καριέρα» εάν αυτή αντιμετωπισθεί με ποινικά-κατασταλτικά μέτρα, προκύπτει νομίζω και από τα πορίσματα έρευνας: Από τις 20 περιπτώσεις ανηλικών παραβατών (σε Ίδρυμα Ανηλικών Αρρένων) που μελετήθηκαν, στις 11 επισημάνθηκε και φυγή από το σπίτι- βλ. Α. Α. Μπεζέ, *Ανήλικοι Παραβάτες (Μελέτη 20 περιπτώσεων)*, Αθήνα / Κομοτηνή: Α. Ν. Σάκκουλας, 1985, σελ. 29 επ.

18. Για τη σχέση μεταξύ «ακοινωνικής» και εγκληματικής συμπεριφοράς βλ. ιδίως J. Kürzinger, *Asozialität und Kriminalität*, Diss. Tübingen, 1970.

τερες πιθανότητες να τελέσουν σοβαρές αξιόποινες πράξεις (π.χ. κλοπές) έναντι άλλων ατόμων με αντίθετες (δυσμενέστερες) συνθήκες διαβίωσης, π.χ. συνθήκες εγκλεισμού. Εάν η απάντηση στην ερώτηση αυτή είναι καταφατική, και τούτο τουλάχιστον προκύπτει από την κοινή λογική και από ορισμένες εμπειρικές παρατηρήσεις στην αλλοδαπή¹⁹, τότε η διάταξη περί αλητείας αρχίζει ν' αποκαλύπτεται ως άτοπη και παράλογη (*absurdum*).

Ανεξάρτητα όμως από τις παρατηρήσεις αυτές, η διάταξη περί αλητείας δημιουργεί στον ερευνητή του δικαίου εύλογες επιφυλάξεις και ως προς τη νομική της βασιμότητα: Από τη μια πλευρά, οι πραγματικές της προϋποθέσεις («ειδική υπόσταση», *Tatbestand*) περιβάλλονται από έντονη αοριστία (τι σημαίνει «ροπή προς την άτακτη ζωή» κατ' ά. 408 ΠΚ;), μπορούν έτσι ν' αποτελέσουν εργαλείο αυθαιρεσίας στα χέρια των διωκτικών αρχών και επιπλέον έρχονται σε προφανή αντίθεση με τη ρητή, πλέον, συνταγματική αρχή «*nullum crimen sine lege certa*» (ά. 7 §1 εδ. α' Συντ.)²⁰. Από την άλλη πλευρά, και οι έννομες συνέπειες που απειλούνται για το αδίκημα της αλητείας ελέγχονται ως απρόσφορες και αντισυνταγματικές. Απρόσφορες ως προς την προβλεπόμενη κατ' ά. 408 ΠΚ βραχυχρόνια ποινή φυλάκισης των τριών το πολύ μηνών, διότι ακόμη κι αν υποτεθεί ότι ο εγκλεισμός μπορεί να συμβάλει στον σωφρονισμό του δράστη (πράγμα λίαν αμφίβολο), όμως κατά κανένα τρόπο δεν επαρκεί

19. Βλ. π. χ. δημοσίεμα με τίτλο «*Stadtstreicher Beinull*» στο περ. «*Spiegel*» της 29.12.1980, σελ. 40-41, ιδίως σελ. 41, όπου παρατίθενται σχτ. διαπιστώσεις κοινωνικών λειτουργών. Πρέπει πάντως να τονισθεί ότι σπανίζουν τα στοιχεία εμπειρικών ερευνών για την επαλήθευση της υπόθεσης που διατυπώνεται εδώ, δεδομένου ότι οι περισσότερες από τις συναφείς έρευνες ασχολούνται απλώς με τη (δυσμενή οπωσδήποτε) επίδραση των καταστημάτων εργασίας στους τροφίμους τους (ποσοστά υποτροπής περί το 60% στην έρευνα του *Markus Haefely: Das Verhalten von 200 Insassen der Arbeitserziehungsanstalten Uetikon am Albis und Witzwil nach Ihrer Entlassung*, Diss. Bern 1962, σελ. 96 επ. κατά παραπομπή υπό *P. Noll*, ανωτ. (σημ. 15), σελ. 152-153).

20. Για την ερμηνεία της αρχής αυτής βλ. ιδίως *N. Ανδρουλάκη*, *Nullum crimen sine lege certa*, ΠοινΧρ. ΚΓ' 1973, 513-516 και *I. Μανωλεδάκη*, Το άρθρο 7§1 του Συντάγματος και οι ποινικοί νόμοι, ΠοινΧρ. ΛΓ' 1983, 865-877.

το σύντομο χρονικό διάστημα μερικών εβδομάδων για την κοινωνική επανένταξη ενός «αλήτη»²¹. Και *αντισυνταγματικές* ως προς το συνοδευτικό μέτρο του καταστήματος εργασίας, διότι έρχονται σε αντίθεση με τη διάταξη του ά. 22 §3 Συντ. περί απαγορεύσεως κάθε αναγκαστικής εργασίας²² και διότι επιπλέον, από την άποψη της χρονικής διάρκειας του μέτρου αυτού, προσκρούουν στον θεμελιώδη συνταγματικό κανόνα της αναλογίας –*Verhältnismäßigkeitsgrundsatz*– (ά. 25§1 Συντ. εδ. τελευτ.), αφού είναι απαράδεκτο να μπορεί κανείς να στερηθεί της ελευθερίας του ακόμη και επί 5ετία για ένα απλώς ιδιόμορφο τρόπο διαβίωσής του²³. Εξάλλου, η τιμώρηση για το αδίκημα

21. Το σημείο αυτό είχε ήδη τονισθεί από τον Δ. Καρανάκη στην εργασία του «Το εγκληματοπροληπτικόν δίκαιον», Αθήναι 1933, σελ. 109 και αποτέλεσε βασικό λόγο απάλειψης της σχετ. διατάξεως της §361.3 από τον [πρώην] δυτικογερμανικό Ποινικό Κώδικα. –βλ. *Zweiter Schriftlicher Bericht des Sonderausschusses für die Strafrechtsreform* (1969), *Deutscher Bundestag*, 5. Wahlperiode, *Drucksache V/4095*, σελ. 48.

22. Έτσι κατά κρατούσα γνώμη στην ελληνική ποινική επιστήμη: Στ. Αλεξιάδη, Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο «ελάχιστο πρόγραμμα» του κινήματος Κοινωνικής Άμυνας, *Νομικές Μελέτες*, αριθμ. 3, Αθήνα/Κομοτηνή: Α. Ν. Σάκκουλας, 1982, 15-40:33, σημ. 60' Α. Μαργαρίτη / Ν. Παρασκευόπουλου, Θεωρία της ποινής, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1984, σελ. 74 και στη νεότερη έκδοση του ίδιου έργου, με τίτλο Ποινολογία, Θεσσαλονίκη: εκδ. Σάκκουλας, 1995⁴, σελ. 119 · Ν. Κουράκη, Ποινική Καταστολή, Αθήνα/Κομοτηνή: Α. Ν. Σάκκουλας, 1985², §248, σελ. 230 και στη νεότερη έκδοση 1997³, σελ. 222 (πρβλ. όμως και τη διάταξη του ά. 4§3.α της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, που κυρώθηκε εις νέου στη χώρα μας βάσει του ν.δ. 53/1974). Ενδιαφέρον είναι να σημειωθεί ότι στην [πρώην] Δυτ. Γερμανία το εκεί Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο αποφάνθηκε πως η αναγκαστική εισαγωγή σε ίδρυμα ή ξενώνα ενός ενήλικα κατά την §73.2 και 3 BSHG (Ομοσπονδιακού Νόμου για την Κοινωνική Αγωγή) πρέπει να γίνεται για την προστασία της ολότητας ή του ίδιου του εισαγόμενου και όχι απλώς για τη βελτίωση των ατόμων που μένοντας ελεύθερα δεν θα δημιουργούσαν κίνδυνο για τους ίδιους ή τους άλλους, διότι στην περίπτωση αυτή υπάρχει αντίθεση προς το βασικό δικαίωμα για το απαραβίαστο της ελευθερίας του προσώπου κατ' ά. 2 § 2.Π γερμανικού Θεμελιώδους Νόμου (=Συντάγματος): *BVerG*, Απόφ. από 18.7.1967, *NJW* 1967, 1795-1800: 1800.

23. Βλ. Ν. Ανδρουλάκη, *ανωτ.* (σημ.3), σελ. 128 επ. (πρβλ. του ίδιου, *Ποινικόν Δίκαιον*, Γενικών Μέρους, Α' Τα θεμέλια, Αθήναι/Κομοτηνή: Α. Ν. Σάκκου-

που προβλέπει το ά. 408 ΠΚ αποκλείεται πολλές φορές λόγω συνδρομής των γενικών διατάξεων περί καταστάσεως ανάγκης του ά. 25 ΠΚ (π.χ. «αλήτης» που κοιμάται στη θερμαινόμενη εσχάρα εξερισμού του υπόγειου σταθμού τρένων για ν' αποφύγει τον εκ ψύχους θάνατο) ή λόγω έλλειψης των αναγκαίων προϋποθέσεων εφαρμογής του νόμου, με επακόλουθο την ανενέργειά²⁴ του: Όπως δηλ. ο αφισσοκολλητής δεν μπορεί να τιμωρηθεί κατά τον ν. 1491/1984 όταν δεν έχει γίνει η απαραίτητη για την εφαρμογή του νόμου τεχνική υποδομή στους δήμους (ειδικά πλαίσια και χώροι κατάλληλοι για αφισσοκολλησεις: έτσι κρίθηκε στη σχτ. υπόθεση που εκδικάστηκε από το Αυτόφωρο Μονομελές Πλημμελειοδικείο Αθηνών την 18.2.1985), για τον ίδιο λόγο δεν μπορεί, πιστεύω, να τιμωρηθεί κατά τη διάταξη περί αλητείας εκείνος που δεν βρίσκει (ή δεν αποστέλλεται από τα αρμόδια όργανα για να βρει) ένα μόνιμο κατάλυμα στους υπάρχοντες ξενώνες ενηλίκων ή στις στέγες ανηλίκων²⁵.

λας, 1982, σελ. 88 επ.) και Αλ. Η. Κατσαντώνη, Ποινικόν Δίκαιον, Γεν. Μέρος, τ. II, Αθήναι 1978, σελ. 112 και σημ. 10. Επίσης και η προαναφερθείσα (ανωτ. σημ. 22) απόφαση από 18.7.1967 του [πρώην] δυτικογερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου, loc. cit, αναφέρει: «(Με τις υπό κρίση διατάξεις) προσβάλλεται ο βασικός κανόνας της αναλογίας, που έχει τις ρίζες του στην αρχή του Κράτους Δικαίου. (Διότι) αφαιρείται από τον ευρισκόμενο σε (ηθικό) κίνδυνο η ελευθερία του, μολονότι αυτός ούτε αξιόποινη πράξη έχει διαπράξει, ούτε με τη συμπεριφορά του έχει διαταράξει αισθητά τη γενική ευταξία». Ως προς την έκταση εφαρμογής του κανόνα της αναλογίας στα μέτρα ασφαλείας βλ. επίσης τα σχόλια των συγγραφέων στην § 62 γερμΠΚ καθώς και τη μονογραφία του J. -D. Bae, Der Grundsatz der Verhältnismaßigkeit im Maßregelrecht der StGB, Frankfurt a.M.: Lang, 1985.

24. Για το φαινόμενο της ανενέργειας νόμων βλ. Θ. Κ. Παπαχρίστου, Κοινωνιολογία του Δικαίου, Αθήνα-Κομοτηνή: Α. Ν. Σάκκουλας, 1999, σελ. 135 επ.:137-140, 152 και την εκεί παραπεμπόμενη διδακτορική διατριβή του Δ. Καλτσώνη, Κράτος και Ανενέργεια του Νόμου, Αθήνα-Κομοτηνή: Α. Ν. Σάκκουλας, 1998.

25. Παρόμοιες σκέψεις σχετικά με το προβλεπόμενο στους περισσότερους ευρωπαϊκούς κώδικες αδίκημα της επαιτείας οδήγησαν στη θέση ότι η ανεπάρκεια στην πράξη του συστήματος αρωγής προς άπορους ανίκανους για εργασία αποκλείει τελείως το αξιόποινο της επαιτείας (έτσι αποφάνθηκε το Ιταλικό Συνταγματικό Δικαστήριο, που θεώρησε πάντως ότι με την ποινικο-

Είναι, νομίζω, τόσο διάτρητη σε ελλείψεις και αστοχήματα η διάταξη του ποινικού μας δικαίου περί αλητείας, ώστε ν' απορρίψει κανείς πώς επιβίωσε ακόμη στη χώρα μας, τη στιγμή μάλιστα που οι περισσότερες από τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες είτε δεν την περιέλαβαν εξαρχής στο δίκαιο τους (π.χ. Ιταλία: κατ' ά. 670 ΠΚ τιμωρείται μόνον εκείνος που επαιτεί δημόσια), είτε την τιμωρούσαν ως πταίσμα και την κατάργησαν αργότερα μαζί με τον εξίσου απρόσφορο θεσμό του καταστήματος εργασίας (π.χ. [πρώην] Δυτ. Γερμανία, με τους νόμους, αντίστοιχα, της 2.3.1974 και της 25.6.1969)²⁶.

ποίηση της επαιτείας δεν πλήττονται τα λεγόμενα απαραβίαστα δικαιώματα του Ανθρώπου, αφού η ανάπτυξη της προσωπικότητας δεν κωλύει τον νομοθέτη να λαμβάνει μέτρα πρόσφορα για την αποτροπή συγκρούσεων των δικαιωμάτων του ατόμου προς προστασία της ησυχίας και της δημόσιας τάξης: Απόφ. από 7.5.1975, εις *La Giustizia penale* 1975, I, 289-292: 290' πρβλ. και ά. 5§1.ε της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου), ή ότι η μη ύπαρξη ασύλων για επαίτες σ' ένα τόπο συνεπάγεται μειωμένη μόνο ποινή (για όσους από αυτούς είναι ανθεκτικοί και επαιτούν κατά συνήθεια: ά. 275 σε συνδ. με ά. 274 προϊσχύσαντος γαλλΠΚ).

Ανεξάρτητα, ωστόσο, από τη σκοπιά της (μερικής ή ολικής) ανενέργειας του νόμου λόγω μη δυνατότητας εισαγωγής ενός «αλήτη» σε ξενώνες ή στέγες κοινωνικής πρόνοιας (π.χ. στον ξενώνα ενηλίκων των οδών Επικούρου και Πειραιώς (Αθήνα), στις στέγες ανηλίκων του Π.Ι.Κ.Π.Α. και της Εταιρίας Προστασίας Ανηλίκων Αθηνών κ.λπ.), η εφαρμογή του νόμου (και άρα η τιμώρηση του «αλήτη») στις περιπτώσεις αυτές αποκλείεται διότι δεν πληρούνται το υποκειμενικό στοιχείο του δόλου, η ύπαρξη του οποίου απαιτεί μ.ά. «την γνώσιν και την έλλειψιν θελήσεως ενός μονίμου καταλύματος»: *Ηλ. Γάφου, Ποιν.Δίκαιον, Ειδικόν Μέρος, τευχ. Ζ' (ά. 394-459), Αθήναι 1969, σελ. 101 και σημ. 16.*

26. Επίσης και στην Ελβετία, με τη μεταρρύθμιση που έγινε από τον νόμο της 18.3.1971, το μέτρο ασφαλείας της εισαγωγής σε κατάσταση εργασίας (παλαιό ά. 43 ΠΚ, που ίσχυε γενικά για φυγόπονους κ. λπ. εγκληματίες) αναθεωρήθηκε και περιορίστηκε ως προς την εφαρμογή του μόνο για άτομα τα οποία κατά τη διάπραξη του εγκλήματος είχαν ηλικία 18-25 ετών (νέα άρθρα 100, 100 δις και 100 τρις ΠΚ). Για την ερμηνεία των διατάξεων αυτών πρβλ. *Hansueli Gürber / Christoph Hug, εις: M. A. Niggli / H. Wiprächtiger (Hrsg), StGB. Basler Kommentar, τ. 1, Basel etc.: Hebbeling & Lichtenhahn, 2003, υπ' άρθρα 100 επ., σελ. 1169 επ.* Σημειώνεται ότι στον ΕλβΠΚ δεν υπάρχουν διατάξεις που χαρακτηρίζουν την αλητεία ως έγκλημα.

Όπως είχε λεχθεί κάποτε χαρακτηριστικά, οι μακροβιότεροι νόμοι της ελληνικής επικράτειας υπήρξαν οι περί νεκροταφείων και ψυχιατρείων²⁷, διότι ρύθμιζαν θέματα για τα οποία εκείνοι που τους αφορούσαν (αποθανόντες και ψυχικά νοσούντες) δεν είχαν καμιά δυνατότητα να οργανωθούν σε ομάδες πίεσης και να τους τροποποιήσουν. Στις κατηγορίες αυτές, θα πρόσθετα εδώ για τους ίδιους λόγους και εκείνη των «αλητών», που ο τρόπος διαβίωσής τους από απλό πταίσμα το 1834 (ά. 664 ΠΝ) αντιμετωπίστηκε βαθμιαία ως πλημμέλημα, συνδυαζόμενο μάλιστα με επιβολή πολυετούς μέτρου ασφαλείας²⁸. Πιστεύω λοιπόν πως είναι πλέον καιρός να δείξει ο ίδιος ο νομοθέτης, ακόμη και για καθαρά ανθρωπιστικούς λόγους, ένα ουσιαστικότερο ενδιαφέρον προς τα απόβλητα αυτά μέλη της κοινωνίας μας και να προχωρήσει θαρραλέα στην αντικατάσταση της διατάξεως του ά. 408 ΠΚ με ένα ευρύτερο πλέγμα εξωποινικών μέτρων αρωγής, σύμφωνων προς τις σύγχρονες αντιλήψεις περί Κοινωνικού Κράτους.

27. Νοούνται εδώ το β. δ. της 28.3/5.5. 1834 περί των νεκροταφείων, που καταργήθηκε με το ά. 142 του προϊσχύσαντα Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού (π.δ. τής 3.4.1929) και ο ν. ΨΜΒ'/1862 περί συστάσεως φρενοκομείων, που καταργήθηκε με το ά. 13 του ν. δ. 104/1973 περί ψυχικής υγιεινής και περιθάλψεως των ψυχικώς πασχόντων.

28. Το μέτρο αυτό ασφαλείας, δηλ. η παραπομπή σε κατάσταση εργασίας του ά. 72 ΠΚ, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι «διαδέχθηκε» υπό οποιαδήποτε έννοια τη φύλαξη σε αστυνομικό κατάστημα που προέβλεπε για τους «κατ'εξοχήν υπόπτους ή επικίνδυνους αγύρτας» το ισχύσαν ά. 664 ΠΝ 1834, δεδομένου ότι η σχετική διάταξη για τη φύλαξη αυτή, κατά υπάρχουσες μαρτυρίες, δεν υπήρξε «δεικτική εφαρμογής δια το αόριστον αυτής, μη υποδηλούσης ούτε τον χρόνον της φυλάξεως, ούτε το είδος του αστυνομικού καταστήματος, εν ω γενήσεται η φύλαξις» (έτσι: Κ. Ν. Κωστής, Ερμηνεία του εν Ελλάδι ισχύοντος Ποινικού Νόμου, τ.3, Αθήναι 1929 § 239, σελ. 605. υπό ά. 664 in fine).